

SZÉPIRODALOM.

Tormay Cecil: Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918—1919-ből. Budapest, 1920. Rózsavölgyi és Tsa bizománya.

Még 1918 novemberében történt, hogy a katakombák egyházának késői órájában és a katakombák egyházának aggodalmas szeretetével Üllői-úti lakásában összegyűjtött néhányunkat egy derék magyar úrileány; leány- és asszonynépből verődött össze a kis társaság: ott volt Jókai Mór nagyműveltségű leánya és unokája, nyolc-tíz szomorodott szívű fiatal tanítóné és — akiket a becsülés vagy a tanítómesternek kijáró tisztelet és ragaszkodás szólított e női gyülekezetbe — négy férfiember. Az ablak redőnye le volt eresztve és a szívek is csak lassan nyíltak meg. Pedig az összefövetel célja megnyílt szíveket követelt, mert egy leányszív kilobbanó fájdalma és tennivágyása hozta napvilágra. A férfiak tehetetlenségének ijesztő borúja fölé a nő törhetetlen tettvágya akart vonni szívárványt. Ez a néhány magyar hölgy nem kevesebbet akart, mint talpraállítani az egész magyarságot — és a keserűség felébresztette öntudat azt hitte, csak a riadót kell megfűjnia, és minden magyar szív egy táborban lesz.

Az a férfivoltunk hitványságát kesergő hódolat, ami ezen a novemberi estén rajtam elhatalmasodott, kél most újra bennem, amikor Tormay Cecile könyvét olvasom: ezeket a naplójegyzeteket, amik a magyar hölgy lelki világát és nyughatatlan fáradozását nem egy esthez, hanem kudarcokban és megalázásokban bővelkedő nehéz hónapok minden lassan muló percéhez odaláncolják. Nem egy ember a hőse, hanem a magyar asszony, — ez az egy, az író maga, csak a típus, a törhetetlen magyar lélek, legpompásabb kivirágzása. A magyar történet, amely eddig az egridő nő példáját, Zrinyi Ilona nevét s Lövei Klára rokonait állította a jövőbe női fiatalság elé, a pusztuló Carthago asszonyainak ezeket az örök másait, most egy új tyussal gazdagodott: a férfiak gyávaságát, örökös civódását, hamar-kétségbeesését leküzdő új magyar hölgyel. A férfiakat az élet és család féltése némaságra, az asszonyokat ugyanez tettvágyra készítette. Ez a könyv nemzetnevelő szempontból olyan jelentőségű, hogy meg kellene lennie minden családnak, minden iskola könyvtárában, hogy a fiúgyermek a restelkedés útján bátor elszánást, a leány pedig a nemes példán önérzetes hazaszeretetet meríthessen belőle.

A *Bujdosó könyvet* nagyon nehéz az esztétikus szemével nézni. Másodszor, harmadszor haladok végig rajta, és még mindig csak az élmény rohan meg belőle, azoknak a kétségek között hanyódó és végül teljes

kétségbeesésbe merült napoknak a közös pesti élménye, ami Lendvait, a költőt, átokra készíti Pest, a Behemót-varangy ellen, de amit mi, fájó magyar lelkek, annyi álmatlan éjszakával nyujtottunk-rontottunk. Október 31—március 21., — a magyarság szegénynapjainak ez a gyászos öt hónapja elevenedik meg előttünk, ez a százszor átkozott tél, amelynek ma minden mosolyát lelkünkől szégyeljük, minden könnyére büszkén emlékezünk. És a könyv írójának csak könnye és haragos átka volt, undora és megvetése, panasztalan utálata és úri önérzete. Halottak napjának vigiliáján, a Nemzeti Tanács első megéljenzésén már megérzi, hogy ijesztően mélyre sülyedtünk, és a márciusi kakasszó: «Éljen a proletárdiktatura!» a magyarság szegényének egész a fenekére taszítja. A közbeeső idő a hold küzdelme a felhők ellen: a csillagok táborba szólítása, táborba gyűjtögetése, hogy a magyar napot újra visszacsalhassák. A történetíró, aki majd a fájdalom és szenvedély szavát elnémitva, tárgyilagosan fogja e szomorú kor történetét megírni, sok adatot, sok érdekes mozzanatot hozhat még össze: de képe hívebb, egységesebb és világosabb nem lehet, mert a könyvben egy szív beszél, amelybe a fájdalom égetett be minden eseményt, amelyből a lángoló szeretet vet elénk minden képet.

Oly dagadó az érzés ebben a könyvben, oly megdöbbenően érdekes minden eseményrészlete e könyv cselekvényének, hogy az ember mohón olvassa és fájdalommal válik meg tőle. És vannak részletei, amik az acél tűzével izzanak belénk! Az a kép, amit Károlyi Mihály lelki alakulásáról rajzol, az a portrait, amit Hock Jánosról fest, az a mesteri vázlat, amivel a villamosról taszigáló tisztet örökíti meg, az elképzeltetés olyan művészetével készült, amilyennel még Tolstoj is ritkán kényeztet el bennünket. Pnyenkor oly találó vonalak kerülnek tolla alá, hogy az ábrázolat sokkal jobban megismerjük, mintha százszor láttuk volna a valóságban. Tormay Cecil könyvének legjelentősebb művészi értéke ez a mesteri ábrázolás, — annál jelentősebb, mivel csak egy-két színnel is ennyire eleven tud adni, és mivel nemcsak az egyest, de a tömeget is mesterien tudja rajzolni. Az impresszionista festő kiáltó színeivel dolgozik, de nem marad a távolban, hanem a közel emberét is megörökíti, s ezzel a messziről vázolt alaknak is megvesztegetően igaz életet ad. Művésze nemcsak vonalakkal és színekkel dolgozik: meglepően éles a beszéd-rekonstruáló képzelete is, noha itt is egy-egy szóval, csonka mondattal már a lélek mélyére világít.

Az is művészetének erejét dicséri, hogy a ma már ködösen egyhangúnak látszó napok felidézésében annyira változatos: nincs egy helyzet, ami visszatérne, nincs egy hangulat, aminek a skálája változatlan maradna. A regényíró érezzük írásában: mert ez, önmaga a hős, akihez a forrongó tömegeből mindig megtér tekintetünk; innen van az is, hogy az ihlető érzelem olyan meghódító erejű: mert a naplóíró és a tettvágyra ébredt hölgyvilág lelkéből egymásterősítő sugárzással száll felénk. Ez az egészséges ihlető érzelem több érzés vérét itta magába: alapja a történelmi Magyarország tüzes szerelme, de forrásai az ajkat-rázó szegyenkezés, vádat kiáltó

harag és visszaundorodó utálat is. Az októberi napokban minden asszony kezébe odatukmálták az *Erlebnisse einer Socialistin* kötetét, a ragadós kórt ezzel fertőzték szét, — Tormay Cecil könyve, ott kell hogy legyen minden magyar leány és asszony kezében, hogy vérük és ivadékaik vére romlatlan tisztává forrjon általa. —It.

Balázs Sándor: Kisváros. Budapest, 1920. Franklin-Társulat. 213 l.

Balázs Sándorról sokat írtak a lapok, mikor *Álarcosok* című színművét bemutatták a Nemzeti Színházban. Dicsérték és gúncolták. Egyik bírálója azt jegyezte meg róla, hogy alakjai regényben élnének csak igazán. másik meg finom szövésű novelláit dicsérte. Annyi bizonyos, hogy Balázs Sándor számottevő elbeszélőnk, hogy novellás kötetében a «kisváros» nem találomra odavetett cégér, hogy jórészt valamennyi alakjára illik ez az összefoglaló szó s az író belső szükség, sajátos rátermettség vonzotta éppen ezekhez az emberekhez, akiket szívből szeret.

Csupa egyszerű, majdnem eseménytelen rajz valamennyi írása. A korcsmárosnének elesett a fia; égy béna asztaloslegény, aki hírt hoz az anyának, elmegy vele a holttestért is, csakhamar nélkülözhetetlenné válik a házban s ott marad ezeremsternek meg gazdának. A miniszter alatt ingadozni kezd a bársonyszék; elhagyottságában összeharatózik egy vidéki bácsival, aki hálálkodni jött, amért teljesítette kérését, melyről a félelmes embernek fogalma se volt. Mikor aztán vége a váltságnak, a kegyelmes úr is megváltozik s régi fölényével rázza le magáról az öreget. Mihály meg egyszer lapot vásárol, tévedésből adósa marad az ujságárús lánynak s ez a kilencvenkét fillér felkavarja minden nyugalmát. Egy másik Mihály (különben aglegénynek éppen olyan bogaras, mint férjnek az első) azért nem megy el Emmuskáékhoz, mert hát előbb le kell csapnia az utolsó legyet s ezért aztán meg is marad örökös aglegénynek. Tartalomnak bizony sovány, de Balázs Sándornak éppen az ilyesmi megrajzolásában van a fő erőssége s olyan kedves humorról, annyi egyszerű szellemességgel vezeti a hajszálvékony fonalat, hogy az olvasó mindezt elhiszi, természetesen találja s jót mulat rajta. Hosszabb lélegzetű novelláiban is ez a finom pehelyként szitáló nyelv kapja meg az embert, de itt már, az elnagyolt megoldásban, bizonyos lélektani következetlenség bánt. Mindjárt az első történetében láthatjuk ezt. Tulajdonképpen nem is bűnös viszonyról van szó, mert hiszen a két szerelmes egymásé akar lenni. A férj megtudja, hogy felesleges; minden jól végződnék a leszámolásnál, de hát a két csacsí titokban összemósolyog, a férj felbőszül ezen s leszúrja boldog vetélytársát. Ezt a fordulatot olyan halványan állítja be az író, hogy a befejezést véresen se látjuk tragikusnak. Cilivel is így van. Egy csavargó tönkreteszi az életét, a leányt nem veszik komolyan, már öngyilkosságra gondol, mikor egyszer újra betoppan hozzá megrontója, első felindulása után megérzi benne az egyetlen, végzetes férfit, aztán hirtelen kapja magát,

kimegy a patakhöz, ahol legmélyebb és (nem tudni világosan, mért) szépen, csöndesen, boldogan beleereszkedik a vízbe. Milyen érdekes volna, ha embert faragna abból a csavargóból!

Balázs Sándortól sokat várhatunk. Ott, ahol békés megoldásokra hajló egyénisége megtalálja a neki való témát, határozottan értékeset, marandót alkot. Efajta írásai mint például *Az utolsó légy*, *A korcsmárosné*, *Egy rossz óra*, *A válság* kifogástalan, kerek, befejezett rajzok. Eredeti jó magyar nyelve van, amellet alakjai beszédét, szóváltásait pompásan olvasztja előadásába, amivel csak élénkebbé teszi a mesét. Azt hiszem, Balázs Sándor lehiggadt és derűs világnézete, éles megfigyelőképessége sok kedves rajzot s több lélektani elmélyedéssel talán nagyobbzsabású regényt is ad még a magyar olvasóközönségnek. (vl.)

Surányi Miklós: Kantate. Regény. Budapest, 1919. 174 l.

Regen Richard regensburgi orgonaművész és zeneszerző elmegy orgonistának Pécsre, hogy ott egy második Bayreuthot teremtsen és régóta lelkében zsongó második Kantatéját (Sodoma pusztulása) megírja. Útközben a vonaton meghal szeretett felesége, kinek első férjétől származó gyönyörű leányát, Jennyt, a kolostorból magához veszi. De sem a magyar Bayreuthból, sem a tervezett Kantatéből nem lesz semmi, mert Regen belekerül a romlott pécsi társadalomba, léha életet él, kocsmázik, kártyázik, párbajt vív és becestelen nők rabjává lesz. Néha fölocsudik aljas életéből; Bécsben óriási sikert arat zongorajátékával, a pécsi dalárda külföldi útja is dicsőséget hoz neki, sőt fényes amerikai körútra köt igen előnyös szerződést; de végre is mind ebből nem lesz semmi, mert örült szerelemre gyulad mostoha leánya iránt, aki visszautasítja szennyes szerelmét, ami kijozanítja a hőst, aki most végül ott van (ő legalább azt hiszi, hogy ott van), ahol kezdte: visszatér Pécsre, hogy összes szép régi terveit megvalósítsa. Ezzel végződik a regény; de igazi befejezése nincsen, mert az olvasó nem kételkedhetik abban, hogy második pécsi tartózkodása csak olyan lesz, mint az első volt: léha, céltalan vergődés a szerelmi becestenség mámorában.

Ha van a regénynek alapgondolata (ami nem bizonyos), az talán csak annyi, hogy egy nagyrahivatott művész, aki kimagasló tehetségét máris nagy sikerrel érvényesítette, amikor erkölcsi lényének legerősebb támaszát, szeretett nejét elveszítette, az erkölcstelen környezet rabjává és, folytonos züllés útján, végül áldozatává lesz. Regen szenvedélyes vérű, de ingatag, gyöngé ember, akit érzékisége leránt ideális törekvéseinek magaslatából, melyre nem hisszük, hogy újra tudjon fölemelkedni. Midőn mostohaleánya undorral visszautasítja, víziója van, melyben a régi tiszta Regen erősen megtámadja a mostani lezüllött Regent, de ez a vízió csupa szó, mely alig képes egy embert átalakítani.

A szerző nagyon hajlik a pornográfához, noha hangsúlyozandónak

tartom, hogy piszkos érzéki helyzetek rajzolásába nem téved: a részletek kiszínezését az olvasónak eléggé felizgatott képzeletére bizza. De asszony és újra asszony, szerelem (?) és újra szerelem, néha minden ok és ól nélkül! Így pl. szerepeltet egy Coronini grófnét, aki úgy került a cselekvénybe mint Pilatus a Credóba: nagyon szép özvég, aki csöppet sem ért a zenéhez, de azért a legnagyobb készséggel adja oda magát minden embernek, aki a zenével, ha csak távolról is kapcsolatban van. (Önéletrajzi vallomása nagyon emlékeztet Hatvany Lili undorító Clairville-elbeszélésére, melyben a vén kokot ép ily őszinteséggel és kedvteléssel tárja föl múltjának kloakáját.) Pécs városában a múlt század nyolcvanas éveiben (ekkor játszik a regény), úgy látszik, tisztességes asszony nem élt; szerzőnk legalább nem látott ilyet és nem szerepeltet ilyet. Hogy ezt a művelődéstörténeti tudását honnan vette, nem árulja el a szerző, természetesen, mert csak piszkos képzeletéből vette, minden történeti alap nélkül. Így talán mégsem illik egy jó magyar várost megbecsteleníteni, csak azért, hogy kényelmesen fetrenghessünk a moeskos erotika posványában.

Szerzőnek alakjai nem hatnak az élethűség varázsával. Rogen maga a legújabbán sokat rajzolt ingatag, gyöngé, dekadens ember, akit a véletlen igazgat. Hogyan tudta ez az ember megírni első kantatéját, mely őt világhírűvé tette? És ha tudta, miért nem tudja megírni a másodikat, melyen szüntelen tépelődik? Csak a nők miatt, kiknek nem tudott soha ellentállani? Ez elgondolható volna, de a szerző nem mutatja meg: nem látjuk, hogy a nők hogyan alakítják át a lelkét, hogyan húzzák le művészi egéből, melybe nem tud többé fölemelkedni. A többi szereplők közül csak Péterffy levéltáros és Sziklássy abbé lesznek kissé elevenebbek, de csak kissé, mert erőszakosan konstruált alakok, akik csak a szerző önző egoizmusának szócsövei, de valósággal nem élnek, noha fejtegetéseik nem egészen érdektelenek. A nők mind hitványak, érdeklődést egyik sem kelt (az ártatlan Jenny kivételével), még Coronini grófné sem, aki perverz érzékiségét a művészet varázsával próbálja mentgetni; egyébként tehetetlen alak, rossz minták mása, aki különben nem is tartozik a cselekvényhez és csak arra való, hogy a regénynek pornográf jellegét még jobban érvényre juttassa.

A mű szerkezete sajátságos: jól indul meg és jól is végződik (?), de ami közbeesik, nem cselekvény, hanem a véletlenből összehordott apró történetek, céltalan fejtegetések és helyenként sikerült helyzetrajzok. Becsületére válik szerzőnknek, hogy megelégedett 174 lappal (nekem ez is sok volt), mert, amint könyvét megírta, bátran kinyújthatta volna akár ezer lapra: még egy pár becsstelen asszony, a hősnek még egy pár nyöge — és a regény hatalmasan földuzzadt volna. Persze, tartalmasabbá, értékesebbé ezzel nem lett volna, mert egy műremek értékét nem az anyag tömege teszi. Művész kell ehhez, akinek gondolata van és aki az életet e gondolat szolgálatába tudja hajtani.

A regény jól van írva, a szerző ügyes, tehetséges mesélő, de, sajnos,

szenvedélyes cédulási is, aki összes irodalom- és művészettörténeti jegyzeteit erőszakosan és néha izléstelenül belegyömöszöli regényébe. Kár, hogy nem készített könyvéhez névmutatót, mert ez fényesen mutatná, hogy a ferde izlés milyen furcsa tévelygéseket érlel. A sokoldalú tudásnak (?) e fitogtatása kezd ma divat lenni legújabb regényirodalmunkban, pedig e rengeteg nevek felsorolása a művelt olvasót elkedvetleníti, a műveletlennek pedig aligha imponál.

Szóval: egy tehetséges írónak elhibázott műve, melyet előbb-utóbb meg fog bántani. h. g.

Tavaszi könyv. Szombathely, 1920. Nyomatott a Népnyműnyomdában. 120 lap.

Abból a törekvésből született ez a könyv, hogy a magyar faj termőereje igazoltassék vele; ez a törekvés lelkesítette az öt egyszerű nyomdászt, akik kurta napi pihenőiket áldozták arra, hogy a szombathelyi poéták versei a nagyközönség kezébe jussanak. Az ő mecénási jóvoltukból ismerjük meg hét derék magyar verselő nevét és költői termésükből is bizonyára mindazt, amit önmaguk a legjellemzőbbnek és a legértékesebbnek tartanak. Nem mind a hét ismeretlen: az, aki a legkönnyedebben kezeli a formát, akinek stílusát a legpompázóbb képzelet ragadja, Finta Sándor, ismert poétája a Dunántúlra; élménye, érzése egyaránt gazdag és van mérséklete is: nem ad többet, mint amit az ihlető motivum megkíván. A legsikerültebbek katonanótái, amiknek ritmusában is, hangjában és hangulatában is van valami a kurucvilág szegénylegény-dalaira emlékeztető. Tehetségben e kötet szerint Bozzay Margit a legerősebb: erős szenvedély tépte fel a szívét és ebből a nagy szenvedélyből meglepően eredeti dalok fakadnak; eredetiek nemcsak helyzetiségükben, de stíljükben és hangulati tartalmukhoz híven alkalmazkodó formájukban is. A lelke már alapjában modern lélek, amelyet a modern élet hullámai betegessé izapoztak be; kissé jobban szereti a fájdalmat, mint egészséges szívtől várnök, de élményt mesélő szavának olyan ereje van, hogy az olvasó szívét meg tudja ragadni. A mesterkéltségek betegei Faludy Tamás, Koroknay Istvánné és Ösz Iván; az első Ady erejébe szédült bele, az utolsót Szép Ernő játéka csalta lépre, — Koroknay Istvánnénak más a hibája: a csináltan erős szenvedély sablonja, az érzés gátbaszoríttatlanságának folytonos mutogatása, a minden versmegkötöt félrevető páthosz, — pedig van egy-két verse, amiből a ma szenvedésének megérzésére következtethetnénk. A kis kötetnek irodalmi emlékverse is van: egy Ányos-szonett Kocsis Lászlótól és egy Berzsenyi-óda Rozman József tollából, két pap-poéta versei. Sok érték e kis kötetben nincsen, de hiszen csak tavaszt akar jelenteni, tavaszt, aminek termését majd a nyár érleli meg. Adja Isten, hogy megérlelje. —lt.

Tordai Ányos: Mikes Kelemen. Ifjúsági színdarab. A Zászlónk Diákkönyvtára. 15—16. sz. A Magyar Jövő Ifj. Irodalmi R. T. kiadása. Budapest, 1920. 77 l. Ára 10 kor.

Tordai Ányos azzal a meleg és finom költőiséggel dolgozta fel színdarabká Mikes Kelemen életét, amely oly vonzóvá és sikeressé tette annak idején Tinódi című ifjúsági színjátékát is. Az anyag epikai és erősen lírai természete nehéz feladatok elé állította, hogy meg tudja menteni a drámai lényegét. S ez igen szerencsésen és hatásosan sikerült. A fejlődés menetében talán bőségesebb a líra, mint a szenvedély, de ezt talán a darab nevelői célzata szándékolta így. Külön ki kell emelnünk nyelvének irodalmi emelkedettségét, költői, szép gazdagságát.

—i—

Anyegin Eugén. Regény versben. Irta Puskin Sándor. Oroszból fordította Bérczy Károly. Budapest, 1920. Genius könyvkiadó R. T.

Bérczy Károlynak ez a halhatatlan szépségű fordítása eddig az Olesó Könyvtár kiadásában forgott közkezen. Most a Genius könyvkiadó vállalat gyönyörű díszkiadásban bocsátotta közre. Régen nem jelent meg a magyar könyvpiacra hasonló ékességű kötet. A kötés, a papiros, a lapkeretek és illusztrációk becsületére válnak a magyar nyomdász-iparnak. Teljesen felesleges volt azonban csatolni a kötethez Krudy Gyula másféloldalas előszavát. Grotteszkül hat egy ilyen klasszikus értékű műfordítás éln.

Pallas Almanach. Budapest, 1921.

Végre egy olyan könyvkiadói irodalmi tájékoztató a nagyközönség számára, amelyet örömmel forgathat mindenki. Nem a szokásos reklám-ajuldozás — Az Est, a Nyugat és társai komikusan nagyzó könyv-magasztalásai — hanem a művelt ember írása a művelt emberekhez. Ez a könyvkiadó vállalat úgy látszik komolyan veszi dolgát, megbecsüli közönségét; legalább almanachja, a maga előkelő színvonalú fejtegetéseivel, erre vall. Számos magyar és külföldi író jellemzését olvassuk benne (Ady Endre, Riédl Frigyes, Lendvai István, Bársony István, Kaffka Margit, Komáromi János, Kosztolányi Dezső és mások): érdekes és tanulságos írói arckép valamennyi. Hisszük, hogy ennek a derék munkának meglesz a maga gyümölcse.